
12 Mart Ara Döneminde Siyasî Partiler

Vasfiye Çelik*

Giriş

Türkiye’de cumhuriyetin ilanından sonra kurulan partilere bakıldığında ülkenin ilk ve en uzun ömürlü partisinin Cumhuriyet Halk Partisi olduğu görülür. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası çeşitli nedenlerle uzun ömürlü olamamışlar ve hemen kapatılmışlardı. Dünyada çalkantılı ekonomik ve siyasi gelişmelerin yaşandığı 1923-1946 yılları arasında Türkiye’de başka bazı partiler de kurulmasına rağmen, CHP bu dönemde iktidarı elinde tutan tek siyasi parti olarak kalmıştı. Bunda Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün bu partiyi kurmasının da etkisi büyük olmuştu. 1946’da kurulan ve 1950’den 1960’a kadar iktidarda kalan Demokrat Parti, CHP’den iktidarı almış olmasının verdiği ayrıcalıkla, Türk siyasi yaşamında “çok partili dönem”in başlamasını ve süreklilik kazanmasını sağlamıştı.

Demokrat Parti’nin içinde de bölünmeler olmuş, CHP yönetimine karşı daha sert bir tavır sergilenmesi gerektiğini düşünen grup 20 Temmuz 1948’de Millet Partisi’ni kurmuştur. Onursal başkanlığını Mareşal Fevzi Çakmak’ın, genel başkanlığını Hikmet Bayur’un yaptığı parti, 1954 yılında genel başkanın istifasının ardından “dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet” olduğu gerekçesiyle kapatılmıştı.¹ Kapatıldıktan 15 gün sonra, 10 Şubat 1954’te Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla tekrar kurulmuştu. Genel Başkanlığını Osman Bölükbaşı’nın yaptığı CMP, 1958’de Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştı. 1961 yılında Bölükbaşı’nın genel başkanlıktan istifası-

*Kırıkkale Üniversitesi

¹ *Cumhuriyet’in 80 Yılı*, sayı: 9, 2003, s. 142

nın ardından, Bölükbaşı CKMP'den ayrılan arkadaşlarıyla tekrar 13 Haziran 1962'de Millet Partisi'ni kurmuştur.² Demokrat Parti ise 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahale ile iktidardan ve sonra da Türk siyasi hayatından uzaklaştırılmış ve kapatılmıştı. Demokrat Parti'nin üyeleri yargılanmış ve bu yargılamalar sonucunda Başbakan Adnan Menderes ile iki bakanı Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişlerdi. Demokrat Parti'nin bir çok üyesi de hapis cezasına çarptırılmıştı.

Demokrat Parti'nin Türk siyasi yaşamından uzaklaştırılması sonrasında, 1960 Anayasası'nın getirmiş olduğu geniş haklar ortamında siyasi partiler kurulmuş, bu partiler TBMM'de yeniden temsil edilme imkanı bulmuştu. Siyasi örgütlenmenin geliştiği bu ortam ise zaman zaman çeşitli siyasi ve sosyal sıkıntıların çıkmasına sebep olmuş ve bir çok parti anayasanın çizdiği usuller çerçevesinde kapatılmıştı.

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra yaşanan ara döneme bakıldığında yeni siyasi partilerin kurulduğu, bazı partilerin kapatıldığı, bazı partilerin kendilerini feshederek, diğer partilere katıldığı ve kökleşmeye başlamış siyasi partilerin de bu müdahale sonucu kapatılmayan Millet Meclisi'nde faaliyetlerini devam ettirdikleri görülmektedir. CHP, 1960'lardan sonraki seçimlerde aldığı oy oranları ve uyguladığı politikalar neticesinde siyasi gücünü kaybetmişti. 1965 seçimlerinde de umduğunu bulamayan parti, o yıllarda dünyada esen sosyalizm rüzgârının da etkisiyle, "ortanın solu" sloganına sarılarak gücünü arttırmaya çalışmıştı. Ancak, bu slogan partide bölünmelere neden olmuş, partiden ayrılan bir grup 1967'de Güven Partisi'ni kurmuştu. CHP'de, "Ortanın solu" politikasının oluşmasında önemli bir role sahip Bülent Ecevit, İsmet İnönü'nün ayrılmasının ardından yapılan kurultayda partinin başına geçmiş, parti muhtıradan sonraki 1973 Genel Seçimleri'nde sandıktan birinci parti olarak çıkmıştı.³

12 Mart 1971 muhtırası ile iktidardan uzaklaştırılan Adalet Partisi, Demokrat Parti'den aldığı miras ile 1965 ve 1969 Genel Seçimleri'nden birinci parti olarak çıkmıştı. Süleyman Demirel'in bu partide genel başkan olmasından sonra, partinin ileri gelenlerinden Sadettin Bilgiç ve grubu 1969'da partiden ayrılmış ve yine bir AP'li olan Ferruh Bozbeyli'nin başkanlığında Demokratik Parti'yi kurmuşlardı. Bu dört büyük partiden, DP haricindeki üçü 12 Mart ara döneminde kurulan hükümetlerde yer almışlardı.

Faaliyetlerde bulunan bu partilerin yanında, Türkiye İşçi Partisi (TİP) "Kürtçülük ve bölücülük yaptığı" ve Milli Nizam Partisi de (MNP) "laikliğe aykırı faaliyetler"de buldukları gerekçesiyle bu dönemde kapatılmışlardı.

Yine bu dönemde CHP'den ayrılan diğer bir grup, Kemal Satır liderliğinde 1972 yılında Cumhuriyetçi Parti'yi (CP) kurmuştur. Parti, 1973 genel seçimlerine, MGP ve bağımsızlarla birleşerek, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adıyla katılmıştır.

² Celalettin Güngör, *27 Mayıs ve Partileşme Sorunu*, Nurel Matbaası, Ankara, 1992, s.76

³ Seçimlerden sonra Ankara'da hava, *Yankı*, sayı: 136, 22-28 Ekim 1973, s. 4

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlere, yukarıda adı verilen partilerin katılmasının yanısıra, o dönemde Türk siyasi hayatında çok etkin olamayan, Genel Başkanlığını Alparslan Türkeş'in yaptığı, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Genel Başkanlığını Mustafa Timisi'nin yapmış olduğu ve mezhepçilik yapmakla suçlanan Türkiye Birlik Partisi (TBP) ve Cemal Tural'ın genel başkanlığındaki Millet Partisi (MP) de katılmışlardı.

1973 Genel Seçimi sonrasında CHP seçimden birinci parti olarak çıkmıştır. Ara dönemde kapatılan Milli Nizam Partisi'nin devamı olarak kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) ise AP'nin ardından üçüncü parti olarak sandıktan çıkmıştı. Bu seçim sonrasında CHP ve MSP, koalisyon kurarak 1974'de iktidara gelmişlerdi.

Bu çalışmada 12 Mart ara dönemindeki siyasi partiler, meclisteki ve meclis dışındaki faaliyetleri, muhtıranın etkileri göz önünde tutularak incelenmeye çalışılacaktır. Bu dönemdeki siyasi partiler Mecliste grubu bulunanlar, bu dönemde kapatılanlar ve bu dönemde kurulan siyasi partiler olmak üzere üç bölümde irdelenecektir.

I- 12 Mart Ara Döneminde Mecliste Grubu Bulunan Partiler ve Faaliyetleri

A- Adalet Partisi

Adalet Partisi, 3 Haziran 1960'da genelkurmay başkanı seçilip, orduda yenileşme hareketiyle Ağustos 1960'da emekli edilen⁴ Ragıp Gümüşpala tarafından 11 Şubat 1961'de kurulmuştur.⁵ Ragıp Gümüşpala emekli olmadan önce "Şayet bir gün politikaya atılırsa, bunu CHP'de yapmayı düşündüğünü" belirtmiş, fakat emekli olunca yeni bir parti kurmaya karar vermiştir. Emekli olan diğer askerler de tekrar eski güçlerine kavuşmak için Gümüşpala'yı desteklemişlerdi. Fakat umduklarını bulamamışlar zamanla tasfiye edilmişlerdi.⁶

Adalet Partisi farklı politik geçmişe sahip üyeleri bünyesinde birleştirmişti. Birinci grup, 1960 Ağustos'unda emekli olan ordu mensupları, serbest meslek mensupları ve üst düzey eski bürokratlardı ve politikaya yeni girmişlerdi. İkinci grup, eski Demokrat Parti'nin milletvekilleri idi. Üçüncü grup ise Arsev Bektaş'ın ifadesiyle "İslam milliyetçiliği" taraftarı olup, liderleri Sadettin Bilgiç'ti. İlk iki grup "ılımlılar", üçüncü grup "aşırıları" olarak isimlendirilmişti. Aşırıları olarak isimlendirilen grup, başlangıçta parti içinde etkin olmuştu.⁷Aşırıların güçlerinin

⁴ Mete Tunçay, "AP", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, İletişim Yayınları, 7.Cilt, İstanbul, 1983, s.2096 (Ragıp Gümüşpala, "EMİNSU'lardan olan tutucu bir general olarak değerlendiriliyor. Eminsü, 1960 sonrası emekli edilen ordu mensuplarının kurduğu dernektir.)

⁵ Tevfik Çavdar, "Adalet Partisi", *CDTA*, 7. Cilt, s. 2090

⁶ Metin Heper,; M.Jacob Landau, *Political Parties and Democracy in Turkey*, İ.B. Tauris & Co Ltd Publisher, Londra and New York, 1991 s.137

azalması Gümüşpala'nın 1964'de ölümüyle başlamıştı. Gümüşpala'nın sağ kolu olarak bilinen ve parti örgütlenmesinde önemli bir kişi olan Bilgiç başkanlık için doğal aday olarak görülmüştü. Fakat muhafazakâr olduğu ve Atatürk ilkelerine ters düşen davranışları olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş ve başkanlık için aday olan Süleyman Demirel karşısında yenildiği için parti başkanlığına ulaşamamıştı. Demirel, ılımlıların desteğiyle 1679 oydan 1072'sini almış, Bilgiç 552 oy, Tekin Arıburun 39 oyda kalmıştı. 16 oy geçersiz sayılmıştı.⁸

Demirel'in 4. Kongre sonunda genel başkan seçilmesi ve 1965 seçimlerinde AP'nin tek başına iktidar olmasıyla, parti üyeleri Demirel'i destekleyen "yeminliler" ve muhalif taraf " Bilgiççiler" olarak ikiye ayrılmıştı ve bu iki grup arasında sürtüşme vardı.⁹ Sadettin Bilgiç grubu davranış olarak daha katı, daha sağda, milliyetçi ve mukaddesatçı olarak değerlendirilirken, Demirel uzlaşmacı, Batıcı burjuvaziye ve köylüye yakın, barışçı ve liberal olarak değerlendirilmişti.¹⁰ 1969 seçimlerinde AP'nin yine tek başına iktidar olmasının ardından hükümette Bilgiç kanadına hiç bakanlık verilmemişti. Şubat 1970'de de 3 milletvekili ve 1 senatörün parti disiplini bozdukları gerekçesiyle ihraç edilmeleri ve ardından gelen istifalar (Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Talat Asal, Cihat Bilgehan, Mehmet Turgut, Yüksel Menderes, Ali Naili Erdem, Ömer Lütfi Hocaoglu) parti içinde bunalıma neden olmuştu. 1970 bütçe önerisine mecliste 214 beyaz oya karşılık 224 kırmızı oyun çıkmasıyla da hükümet istifa etmek zorunda kalmıştı. 41 AP'li bu oylamada ret oyu vermişti.¹¹

AP içindeki bu bunalımın nedeni toplumsal yapıdaki değişimdi. Çünkü, sanayici-tüccar çekişmesinde, hükümet ekonomik kararlarında sanayicilerden yana tavır almıştı.¹² Hükümetin, Türkiye Birlik Partisi'nden 5 milletvekili alınarak tekrar Demirel tarafından kurulmasıyla 26 milletvekili ve senatör partiden ihraç edilmişti. Bu dönemde Adalet Partisi'nde, geçmişten gelen oligarşik bir yapının olmamasından ve halk ile diyalogu iyi kurmasından, yöneticilerinin genç ve yeni olmasından dolayı yenilenme olmuştu. Fakat bu değişim CHP'deki gibi çok köklü, partiyi sarsacak derecede olmamıştı.¹³

1965 ve 1969 seçimlerinde tek başına iktidar olan AP, 12 Mart Muhtırası ile iktidardan uzaklaştırılmış fakat bir anlamda Demirel'in bekle-gör politikasıyla yine bu dönemde de söz sahibi olmuştur. Sayısal olarak mecliste çoğunluğu elin-

⁷ Arsev Bektaş, *Liderler Oligarşisinde CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 1993, s. 150

⁸ Tefik Çavdar, *a.g.m.*

⁹ Arsev Bektaş, *a.g.e.*, s. 155

¹⁰ Ümit Cizre Sakallıoğlu, *AP-Ordu İlişkileri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, Nisan 1993, s.63

¹¹ Tefik, Çavdar, *a.g.m.*, s. 2091

¹² Ümit Cizre Sakallıoğlu, *a.g.e.*, s. 63

¹³ Arsev Bektaş, *a.g.e.*, s. 165

de bulundurması ve verilen muhtıraya karşın meclisin açık tutulması ile AP her alanda yine ağırlığını koymuştu. Özellikle CHP, AP'yi hem 12 Mart'a neden olan istenilen reformları gerçekleştirememesi ve anarşiye sebep olması nedeniyle hem de bu ara dönemde gerçekleştirilen bütün hükümet tasarruflarında fazlasıyla söz sahibi olması nedeniyle eleştirmişti.

Bu dönemde AP, CHP gibi bir değişimden ziyade daha çok kişisel, özellikle de Demirel'i hedef alan sorunlarla uğraşmıştı. İlk olarak Demirel hakkında kardeşlerine çıkar sağladığı iddiaları ortaya atılmıştı. Bu iddialar üzerine 16 numaralı soruşturma hazırlık komisyonunun, soruşturmaya gerek olmadığı yolundaki raporu 13 saat süren görüşmeler sonunda, 105 oya karşı 366 oyla reddedilmişti. 3 üye çekimser kalmıştı. Demirel yaptığı konuşma ile "özellikle AP'li arkadaşlardan" soruşturma için olumlu oy vermelerini istemiş, herkesle hesaplaşmaya hazır olduğunu belirtmişti.¹⁴ 14 üyeden kurulu TBMM Soruşturma Komisyonu soruşturma raporunu 2 ay incelemişti. Kubilay İmer ve Sırrı Atalay, TBMM'nin tam sayısına göre oranların hesaplanmasını savunurken, Meclis Başkanı Avcı, siyasi parti oranında komisyonun kurulması gerektiğini savunmuştu ve onun görüşü kabul edilmişti.¹⁵

Demirel'e yöneltilen suçlamada, soruşturma açılması konusunda 8 AP'li üye hayır demiş, 4 CHP'li ve 1 DP'li üye ise muhalefet şerhi koymuştu. CHP'li Salih Tanyeri, Nejat Sarıcalı, Orhan Okay ve Cahit Angın imzaladıkları muhalefet şerhinde "Komisyonun topladığı belgeler öylesine açık yolsuzlukları ve kayırmaları ortaya koymaktadır ki, sınırlı olan yetki ve görev çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulunca, soruşturma açılmasından gayri bir sonuca varmak imkansız" demişlerdi.¹⁶ Bu arada AP hükümetteki bakanlarını hükümetten çekmiş ve hükümeti zor durumda bırakmıştır.

Soruşturmanın kabulüyle 25 Kasım 1971'de partiler komisyona katılacak üyeleri aday olarak belirlemişlerdi.¹⁷ Aday olarak gösterilen üyelerin seçilmesinin ardından, CHP'nin olayların üzerine gitmekten ziyade kendi iç işleriyle uğraşmak zorunda kalması ve komisyonda AP'nin çoğunluğu elinde bulundurmasıyla Demirel, Yüce Divan'a sevk edilmeden aklanmıştı.¹⁸ Zaman zaman sert tartışmaların ve kavgaların yaşandığı TBMM toplantısında, DP'li Hasan Basri Albayrak ve CHP'li Sırrı Atalay'ın, Demirel'in Yüce Divan'a sevkini isteyen önermeleri 61'e karşı 299 oyla reddedilmişti. Oylamaya 10 CHP'li, 5 MGP'li katılmıştı.¹⁹

Demirel bu olayda aklandıktan sonra Konya Bağımsız milletvekili Ethem Kılıçoğlu, Demirellerin 1965- 1971 arasında 100 milyon liralık servete sahip olduklarını

¹⁴ *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1971

¹⁵ *Milliyet*, 14 Kasım 1971

¹⁶ *Yankı*, sayı 23, 2-8 Ağustos 1971, s.8

¹⁷ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1971

¹⁸ Fikret Otyam, "Demirel Aklandı", *Cumhuriyet* 28 Mayıs 1972

¹⁹ *Milliyet*, 25 Mayıs 1972

ileri sürerek, yeni bir meclis soruşturma önergesi vermişti.²⁰ Ethem Kılıçoğlu'nun, Demirel'in başbakanlığı sırasında yolsuzluk, adam kayırma, usulsüzlük, yakınlarına çıkar sağlama, görevi kötüye kullanma ve hazineyi zarara sokma fiillerinden dolayı verdiği önerge, önergede yer alan iddiaların daha önceki komisyon tarafından karara bağlandığı, bir kısım iddiaların da asılsız olduğu gerekçesiyle, Hazırlık Komisyonu tarafından reddedilmişti.²¹

Adalet Partisi, bünyesindeki bu gelişmelerin ardından 6. Büyük Kongresi'nin toplanmasına karar vermişti. Bu kongrede, Genel İdare Kurulu için tek listeyle seçime gidileceği, dolayısıyla iktidar mücadelesi olmayacağı açıklanmıştı.²² Fakat bu kongre ile yönetici kadrosunda önemli değişiklikler yapılması beklenmişti. Basında çıkan haberlere göre bu değişiklikleri AP Genel Başkanı Süleyman Demirel istemekteydi. Nitekim bu değişime neden olarak da, "Demirel, iş çevreleri, çıkar çevreleri ve tepeden inmecilerden yana olanlarla ilişki kuranları tasfiyeyi planlıyor" şeklinde sözler siyasi kulislerde dolaşmıştı. Aslında Genel İdare Kurulu'nda yapılması planlanan değişiklikle, Demirel partinin üst kademelerinde ve parlamento gruplarında güçlenme amacı gütmüştü.²³

Kongrenin başlamasıyla Demirel, genel başkanlık seçiminin açık oyla yapılmasına karşı çıkmış ve Demirel'in isteğiyle seçim gizli oyla yapılmıştı.²⁴ 6. Büyük Kongre sonucunda, 1512 delegeden 1345'i seçimlere katılmış ve Demirel 1330 oy alarak beşinci kez genel başkan seçilmişti.²⁵

Ferit Melen hükümetinin Nisan 1973'de çekilmesiyle, AP-CHP koalisyonu gündeme gelmişti. Fakat CHP çok ağır şartlar ileri sürmüştü. Kurulacak hükümetin başbakanının Demirel olması istenirken, izlenecek politikada iki partinin görüşleri tespit edilip, seçime kadarki işlerin bir protokole bağlanması öngörülmüştü. Bu şekilde bir hükümetin kurulamayacağı anlaşılınca, AP adına Demirel, bağımsız başbakanlık için Merkez Bankası eski başkanı ve Melen hükümetinin Ticaret Bakanı Naim Talu'yu düşündüğünü açıklamıştı.²⁶

1973 genel seçimlerine gidilirken AP'nin uyguladığı stratejide, mağdur bir başbakan imajını kullanma düşüncesi doğmuştu.²⁷ Fakat AP'den ayrılan parlamenterlerin kurduğu Demokratik Parti üyeleri, özellikle eski Demokrat Parti kurucusu ve cumhurbaşkanı Celal Bayar, seçim sürecinde Adalet Partisi ve Demirel aleyhine

²¹ *Milliyet*, 17 Haziran 1972

²² *Milliyet*, 17 Ekim 1972

²³ *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1972

²⁴ *Milliyet*, 23 Ekim 1972

²⁵ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1972

²⁶ *Toplum*, sayı 53, 20 Nisan 1973, s.15

²⁷ Tefik Çavdar, *a.g.m.*, s. 2095

konuşmalar yapmıştır. Kirişcioğlu, Demirel'in bu konuşmalara karşı bir serzenişte bulunmadığı söylemiştir.²⁸

AP, 1973 seçimlerini bütün siyasi partilerin AP'ye karşı bir cephe oluşturmaları şeklinde değerlendirmişti. AP seçimlerde 145 sandalye ile ikinci parti konumuna düşmüştür ve Demirel "Bize millet muhalefet görevi vermiştir. Seçimlerde Adalet Partisi karşısında birleşik cephe kurmuş olanlar, şimdi bu koalisyonları devam ettirsinler" diyerek, CHP'nin sağ partilerle koalisyon çabasının ardından kendine koalisyon teklifi ile gelmesini beklemiştir.²⁹ Seçimlerde birinci parti konumunda olan CHP, diğer partilere koalisyon teklifi götürmüştü fakat hükümet kurma çalışmalarında başarılı olamayınca cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini Demirel'e vermiştir. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün hükümet kurma görevini Demirel'e vermesiyle ilk olarak etkin olmayan, mecliste 13 sandalyesi olan CGP ile görüşülmüş, CGP ise, DP ve MSP ile görüş mesajını vermiştir. DP ile anlaşılammış, MSP olumlu yanıt vermiş ama yine de bu çalışmalar olumlu olmamıştır. AP ise hükümeti kurmaktan ziyade kendisine bu görevin verilmesini 12 Mart sonrasında, Demirel ve AP'ye tekrar itibar sağlaması konusunda olumlu bulmuştur.³⁰

Hükümet kurma çalışmalarında Ecevit'ten sonra Demirel'in de başarısız olmasıyla bu görev tekrar Ecevit'e verilmişti. Daha sonra CHP- MSP koalisyonu kurulsa da Korutürk bu gelişmeden önce CHP-AP koalisyonunu en iyi çözüm yolu olarak görmüştür.

CHP- MSP koalisyonunun bozulmasından sonra AP Genel Başkanı Süleyman Demirel tarafından 28 Mart 1975'de "Birinci Milliyetçi Cephe" hükümeti kurulmuştur. Hükümette 15 AP'li, 8 MSP'li, 4 CGP'li ve 2 MHP'li bakan bulunmuştur. 1977 Genel Seçimlerinde 189 milletvekili çıkaran AP, CHP'nin kurduğu hükümetin güvenoyu alamaması üzerine 21 Temmuz 1977'de "İkinci Milliyetçi Cephe" hükümetini kurdu. Hükümette 17 AP'li, 7 MSP'li ve 5 MHP'li bakan bulunmuştur. Beş ay iktidarda bulunan hükümet, 31 Aralık 1977'de CHP'nin verdiği gensoru ile düşürülmüştür. AP'den istifa eden 11 milletvekili ve bir DP'li milletvekilinin desteği ile CHP'nin hükümeti kurmasıyla, AP bir dönem muhalefette kalmıştır. 1979 Aralık ayında Ecevit'in hükümetten istifasıyla, Demirel Milliyetçi Cepheyi oluşturan sağ partilerin desteği ile azınlık hükümetini kurmuştur. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koymasından sonra Adalet Partisi de diğer partiler gibi kapatılmıştır.³¹

B- Cumhuriyet Halk Partisi

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti grubunun 9 Eylül 1923'de Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüşmesiyle, cumhuriyet tarihimizin ilk partisi

²⁸ Nusret Kirişcioğlu, *Partilerimiz ve Liderleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1995, s. 121

²⁹ *Yankı*, sayı 138, 5-11 Kasım 1973, s. 6

³⁰ *Yankı*, sayı 140, 19-25 Kasım 1973, s. 4

³¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, Mart, 2000, s. 246

kurulmuş, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, parti genel başkanlığına, Recep Peker ise genel sekreterliğine getirilmiştir. 1931 yılında da ismi Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirilmişti.

Demokrat Parti dönemine kadar tek parti konumunda olan CHP, 1950-1960 yılları arasında ana muhalefet partisi idi. 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra, 1965'e kadar İnönü başbakanlığında koalisyon hükümetlerinde bulunan CHP, 1965 ve 1969 genel seçimlerinde Adalet Partisi'nin tek parti iktidarıyla muhalefette kalmıştı.³²

Bu bölümde, 12 Mart ara dönemindeki en çalkantılı parti olan CHP'deki gelişmeler ve partiyi bu gelişmelere, gruplaşmalara ve en sonunda genel başkanının değişmesine kadar götürecek olayların üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin siyasi hayatında önemli bir yeri olan "Ortanın Solu" hareketi de bu bağlamda değerlendirilecektir.

1- "Ortanın Solu" Hareketi

Bir mutabakat içinde bulunulmadan açıklanan "Ortanın Solu" sloganını ilk olarak CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 1965 genel seçimleri öncesinde kullanmıştı.³³ Fakat bir başka kaynak bu sloganı ilk kez Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal'ın kullandığını belirtir.³⁴ İçi doldurulmaya çalışılan ortanın solu söyleminde Bülent Ecevit, çok partili hayatta partilerin girdiği kategorileri şöyle sıralamıştı: Aşırı sağ, ortanın sağı, orta, ortanın solu, aşırı sol.³⁵ Ecevit, ortanın solunda kabul ettiği CHP'nin temsil etmesi gerekeni de 27 Mayıs Anayasası'nın gereği olan demokratik sol olarak görmüştü.³⁶ Ayrıca ortanın solu hareketi bir anayasa hareketi olarak görülmüştü. Bundaki amaç, anayasayı kağıt üstünde kurtarmak ve halka yararlı kılmaktı.³⁷ Ecevit'e göre bu hareket başarıya ulaşmalıydı, çünkü böylece halk ezilmekten, devlet ve toplum düzeni çözülmekten, CHP erimekten korunacaktı.³⁸

CHP'nin altı okundan devletçilik, halkçılık ve laiklik ilkelerinin yer aldığı bu sloganla beraber, 1965 seçim bildirgesi şekillenmiştir.³⁹ Tabii ki CHP'ye karşı, AP'nin sloganı da gecikmemiştir: "Ortanın solu Moskova yolu"⁴⁰ Fakat, bu hızlı ve farklı çıkı-

³²Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s. 63

³³ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (STMA)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2201

³⁴ Orhan Koloğlu, *CHP ve Ecevit*, Bülke Yayınları, 1. Baskı, Haziran 2000, s. 75

³⁵ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, İstanbul 1976, s. 21

³⁶ Bülent Ecevit, *a.g.e.*, s. 21-42

³⁷ Bülent Ecevit, *a.g.e.*, s. 58

³⁸ Bülent Ecevit, *a.g.e.*, s. 62

³⁹ Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, Ekim 1999, s. 215

⁴⁰ Çavdar, Tevfik, "CHP (1950-1960)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, s. 2032

şa rağmen CHP, 1961'de aldığı oydan da (%36,7) geriye düşerek (%28,7) umduğunu bulamamıştı.⁴¹ Ayrıca Ortanın Solu politikası, 1965 seçimlerindeki yenilgiyle beraber, CHP'de gruplaşmalara neden olmuştu.⁴² CHP'nin toplumsal tabanının TİP'e kaymasından endişelenildiği için ortanın solu sloganının oluşturulduğunu düşünenler de vardı.⁴³

Bülent Ecevit Ortanın Solu politikasının temel ilkelerini şöyle sıralamıştı: İnsancılık, halkçılık, sosyal adaletçilik ve sosyal güvenlikçilik, ilericilik, devrimcilik ve reformculuk, devletçilik, plancılık, özgürlüğe bağlılık, sosyal demokrasiden yana olmak.⁴⁴

29 Kasım 1965'de Parti Meclisi üyelerinden Şevket Raşit Hatipoğlu, Sedat Çumralı, Fethi Çelikbaş ve Sırrı Atalay'ın, Parti Meclisi bildirisinde yer alan "ortanın solu" kavramına muhalefet şerhi koymaları, üyelerden Suphi Baykam ile Zarife Koçak'ın Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu'ndan istifalarıyla başlayan gruplar arasındaki çekişme, CHP'nin 18. Kurultay'ında iyice belirginleşmişti.⁴⁵ Ecevit'in genel sekreter seçildiği bu kurultayda, "CHP sosyalist değildir" ifadesinin parti meclisi bildirisine konulmasını isteyen Turhan Fevzioğlu ve 7 arkadaşı⁴⁶ "8'ler olayını" başlatmıştı. 63 parlamenter de bu grubu desteklemişti. İnönü'nün de Ecevit grubundan yana tavır almasıyla, 1967'de Turhan Fevzioğlu ve 48 parlamenter CHP'den ayrılmıştı.⁴⁷

2- 12 Mart ve CHP'de Yaşanan Büyük Bunalım

18. Kurultay'dan sonra⁴⁸ CHP'de bir grup tasfiye edilirken, Satır-Erim grubu ile Ecevit grubu parti içinde iki hizip halindeydi. 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında CHP'ye bakıldığında ise Nihat Erim'in partiler üstü hükümetin başbakanı olarak atanması ve CHP'nin de bu hükümete bakan vermesi, muhtıranın Ecevit açısından "ortanın solu" hareketine karşı yapıldığı kanaatini uyandırmıştı. Ayrıca Ecevit, CHP'li olarak tanınan Nihat Erim'in, bir gün içinde bağımsız olmasına halkın tepkisi olacağını, gelişmelerin CHP'yi olumsuz etkileyeceğini, 1961'de olduğu gibi yapılacak seçimlerde partinin oy kaybedeceğini savunmuştur.⁴⁹

⁴¹ *STMA*, s. 2204

⁴² Tefik Çavdar, "CHP...", *CDTA*, s. 2032

⁴³ Sadun Emrealp, *Sosyal Demokrasi'den "Sosyal Demokrasi'ye"*, Afa Yayınları, s. 180

⁴⁴ *STMA*, s. 2204

⁴⁵ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 218

⁴⁶ Turhan Fevzioğlu, Orhan Öztrak, Ferit Melen, Fehmi Alpaslan, Süreyya Koç, Turhan Şahin, Coşkun Kırca, Emin Paksüt

⁴⁷ Arsev Bektaş, *a.g.e.*, s. 79

⁴⁸ 28 Nisan 1967'de 4. Olağanüstü Kurultay, 18 Ekim 1968'de 19. Kurultay, 3 Temmuz 1970'de 20. Kurultay yapılmıştır. Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 231-239

⁴⁹ Abdi İpekçi, "Ecevit'in İstifası", *Milliyet*, 22 Mart 1971

Bu süreçte parti genel sekreterliğinden istifa eden Ecevit, hükümete bakan verilmesi konusunda açıklamada bulunurken, bu konuda oylamaya 142 üyeli Millet Meclisi grubundan 121 milletvekili, 34 üyeli Cumhuriyet Senatosu grubundan 29 senatör katılmıştı. Milletvekilleri 75 kabul, 45 ret, 1 çekimser oy verirken, senatörler 21 kabul, 5 ret, 3 çekimser oy vermişti. Ecevit CHP içinde kendi başkanlığında yeni bir partinin hazırlığını yalanlarken, İnönü Trabzon il kongresine gönderdiği mesajda ve sonraki açıklamalarında parti içindeki huzursuz durumu resmen açıklamış⁵⁰, Ecevit'i destekleyenlerin partiden uzaklaştırılmaları isteği ise Ecevit'ten sonra Genel Sekreter olan Şeref Bakşık'ın da 18 Kasım 1971'de bu görevden istifasına neden olmuştu. Bakşık, istifa gerekçesini açıklamazken, Merkez Yönetim Kurulu da istifa etmişti.⁵¹ Merkez Yönetim Kurulu'nun istifa gerekçesi madde madde sıralanarak ve somut örnekler verilerek saptanmıştı.⁵² Bakşık'ın istifası, CHP'yi değiştirmek isteyenlerle, eski yapısı ve görünümünde ısrar edenler (İnönü-Satır) arasında bir karşıtlık olarak değerlendirilmiş ve "ortanın solu" hareketiyle Ecevit'in bunu kazandığı yorumu yapılmıştı.⁵³ Başka bir yorumda ise bu çekişmeden ziyade, Ecevit'siz bir CHP düşünülemede, Ecevit'in temsil ettiği "ortanın solu" hareketi, CHP için tek ve son iktidar şansı olarak görülmekteydi.⁵⁴ Kimilerine göre ise Ecevit'in getirdiği anlayışla, kapitalist düzenin ortaya çıkardığı bunalımlar aşılacak, CHP sosyolojik açıdan ileri bir nitelik kazanacaktı.⁵⁵

İnönü, Genel Sekreterden ve Merkez Yönetim Kurulu'ndan göreve devam etmelerini istemişti. Fakat istifalarında kararlı olduklarını görünce, kurultayı toplayacağını, o zamana kadar görevlerine devam etmeleri gerektiğini söylemişti.⁵⁶ Bakşık'ın istifasının ardından da İnönü'nün aday gösterdiği Adıyaman milletvekili ve Bakşık'ın yardımcısı Kamil Kırıkoglu, Genel Sekreter olarak seçilirken, İnönü'nün "bir tertip" olarak nitelediği Merkez Yönetim Kurulu seçimini de Ecevitçi kanattan Ordu milletvekili Ferda Güley'in listesi kazanmıştı.⁵⁷ İllerdeki seçimlere bakıldığında, ise, mesela, Adana İl Kongresi'ni, Ecevitçiler kazanmıştı. Emin Bilen Tümer'in listesi 189, Satır grubundan Nevzat Güven'in listesi 155 oy almıştı. İnönü kongrede "Eski genel sekreter bana ters düştü" derken Ecevit "CHP örgütü kaya gibi sağlam direnmektedir" demişti.⁵⁸ CHP kongreleri Ülman tarafından şöyle yorumlanmıştı:

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1971

⁵¹ *Milliyet*, 19 Kasım 1971; Suna Kili, *1965-1975 Döneminde CHP'de Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s.289; Metin Toker *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1965-1973*, Bilgi Yayınevi, 1.Baskı, Aralık 1993, s. 261; *Yankı* sayı 36, 1-7 Kasım 1971, s. 9

⁵² *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1971

⁵³ İsmail Cem, "CHP'deki Bunalım", *Milliyet* 23 Kasım 1971

⁵⁴ Haluk Ülman, "Ecevit ve Bir Çekişmenin Anatomisi", *Milliyet* 26 Kasım 1971

⁵⁵ Haluk Yücekök, "CHP'deki Çatışmanın İlerici Niteliği", *Milliyet* 13 Ocak 1972

⁵⁶ *Cumhuriyet* 20 Kasım 1971

⁵⁷ *Milliyet* 28 Kasım 1971

⁵⁸ *Yankı* sayı 46, 31 Ocak-6 Şubat 1972, s. 5

Asıl sorun CHP'nin kimin liderliğinde bir parti olacağı değil, nasıl parti olacağı idi. Üyeler, Ecevitçi adaylara İnönü'ye karşı veya Ecevit'e yakın olmaları nedeniyle değil, görüşlerini benimsedikleri için oy vermişlerdi. Bir partili "Ben ne İnönü'nün, ne de Ecevit'in kavgasını veriyorum. Kendi kavgamı veriyorum" demişti.⁵⁹ Ecevit'e partinin geleceğini bırakmamak gerektiğini düşünen ve Ecevit'i yönetim kabiliyeti bakımından zayıf, fikirleri bakımından hayalperest gören İnönü bu gelişmelerden hiç de memnun değildi.⁶⁰ Fakat İnönü ile Kırıkoğlu arasındaki çatışma da çok kısa sürede ortaya çıkmıştı. Çünkü İnönü parti grubuna, Parti Meclisi'ne ve Kırıkoğlu'na danışmadan II. Erim Hükümetine CHP'nin katılacağını açıklamıştı.⁶¹ Ecevit, Ankara İl Kongresini 154'e karşı 389 oyla ve tam liste halinde kazandıktan sonra⁶² İnönü'nün bu davranışını tüzük dışı olarak nitelemiştir.⁶³ Bu arada, Ankara İl Kongresi'nde olduğu gibi diğer kongrelerde de İnönü'ye bağlılık ilan ediliyor, fakat seçimleri Ecevitçiler kazanıyordu.⁶⁴

Satır grubundan ayrılan ve kendilerine "Üçüncü Dünyacılar" diyen Manisa milletvekili Muammer Erten, Denizli milletvekili Hüdayi Oral, Sakarya milletvekili Hayrettin Ünsal'ın öncülük ettiği grup, bir önerge vererek "İnönü-Ecevit" çatışmasının görüşülmesini istemişti. İnönü, Ecevit ve grubunu "Memleket gerçeklerine vukufsuzluğunu ve sağduyu ile ne kadar ters düşebileceğini 12 Mart'tan önce ispatlamış bir hizip" olarak nitelemiş ve bu hizbin partide başarılı olması halinde endişe duyacağını belirtmişti.⁶⁵ Genel görüşme sert tartışmalara sahne olmuş, zaman zaman hakaret dolu sözler sarf edilmişti.⁶⁶

Bu durum kendilerini tarafsız olarak niteleyen, parti içi bunalımın barışçı yolla sona ermesini isteyen arabulucuları harekete geçirmiştir.⁶⁷ Arabulucuların bu hareketinden sonra, Ecevit parti içinde bunalımı sona erdirmek için dokuz maddelik bir teklif öne sürmüştür.⁶⁸ Ecevit'in bu teklifi sonuç vermezken, DEV-GENÇ davasında iddianamede belirtilen "Solun üçüncü sızma yolu da CHP'nin araladığı ortanın solu kapısıdır" düşüncesi, birçok CHP'linin tepkisiyle karşılaşmıştı.⁶⁹ İnönü ilk başlarda 12 Mart'a neden olan anarşik olaylarda Ecevitçilerin de rolleri olduğunu ileri süre-

⁵⁹Haluk Ülman, "Ecevit Hareketinin Gerçek Anlamı", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1972

⁶⁰Abdi İpekçi, "İnönü ve Ecevit", *Milliyet*, 15 Ocak 1972

⁶¹Suna Kili, *a.g.e.*, s. 290

⁶²*Milliyet* 24 Ocak 1972

⁶³Suna Kili, *a.g.e.*, s. 290

⁶⁴Metin Toker, *a.g.e.*, s. 272

⁶⁵*Milliyet*, 6 Şubat 1972; *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1972

⁶⁶*Milliyet*, 7 Şubat 1972

⁶⁷*Milliyet*, 14 Şubat 1972 (Kars Senatörü Sırrı Atalay, Tokat Sen.Zihni Betil, Sivas milletvekili Ahmet Durakoğlu sadece üç kişiden ibaret olmadıklarını, temsilci olduklarını belirtiyorlar.)

⁶⁸*Cumhuriyet ve Milliyet*, 15 Şubat 1972

⁶⁹Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 256

rek onları korkutmak ve susturmak isterken⁷⁰, bu kez İnönü sıkıyönetim savcılarını, CHP'yi anarşik olayların içinde göstermekle suçlamış ve sıkıyönetim komutanlarının tepkisini çekmişti.⁷¹ İnönü ve parti içindeki bir grubun sıkıyönetim savcılarını suçlayıcı nitelikteki konuşmalarının ardından, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı "Bu isnatları yapanların aşırı sağ ve sol uca ne şekilde bir tavizde bulduklarını kamuoyunun takdirine sunarım" şeklinde bir cevap vermişti. Bu açıklamanın ardından İstanbul ve İzmir Sıkıyönetim Komutanlıkları, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın tavrının arkasında olduklarını açıklamıştı.⁷² Buna karşılık İnönü'nün başkanlığında Merkez Yönetim Kurulu ile Senato ve Meclis Grupları Yönetim Kurulları bir bildiri yayınlamışlardı.⁷³

Parti Meclisi'nde yaşanan gelişmeler, daha açık ifadeyle çatışmalar ve il kongrelerini Ecevitçilerin kazanması ve Satırcıların 368 imza ile olağanüstü kurultay teklif etmesi üzerine, İnönü "5. Olağanüstü Kurultay"ı, 5 Mayıs 1972 günü ve 20. kurultay delegeleriyle toplayacağını ilan etmişti.⁷⁴ Kurultay'ın eski delegelerle yapılması kararına karşı çıkan 43 il ve ilçe, 8 bölge temsilcisi, 55 il ve ilçe gençlik ve kadın kolları liderleri bir deklarasyon imzalayarak Ecevit'i desteklediklerini açıklamıştı. Ecevit kurultay sonunda

"demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız, yoksa kapıkulları mı olacağız." demişti.⁷⁵

CHP Genel Sekreteri Kırkoğlu Kurultay'ı "sorumsuzlar koalisyonu" nun marifeti olarak değerlendirmiş ve "Kavga Kurultay"ı olarak adlandırmıştı.⁷⁶ İnönü'nün kalp spazmı geçirmesi nedeniyle 6 Mayıs 1972'de yapılan bu kurultaya yeni delegelerin katılması yönünde verilen önergeye İnönü karşı çıkmış, "Mahkemeye müracaat eder, kurultayı kapatırırım" demiştir.⁷⁷ Eski delege yeni delege tartışmasında Elazığ Asliye Hukuk Mahkemesi, açılan tespit davası sonucunda, yeni delegelerin olağanüstü kurultaya katılmaları gerektiğine karar vermişti. İstanbul Üniversitesi Medeni Hukuk kürsüsünün üç profesörü de yeni delegelerin katılmaları gereğini açıklamıştı. Fakat İnönü böyle düşünmemekteydi.⁷⁸

Kemal Satır'ın "Olağanüstü Kurultay'ı kazanacağız demiyorum, kazandık diyorum"⁷⁹ dediği bu kurultayda, konuşmaların ardından İnönü'nün "Ya ben Ya

⁷⁰ *Yankı*, sayı 35, 25-31 Ekim 1971, s. 7

⁷¹ *Yankı*, sayı 58, 24-30 Nisan 1972, s. 12

⁷² Bu bildiriye, bütün Sıkıyönetim Komutanlıkları benimsediklerini açıklamışlardır. *Toplum* sayı 1, 7 Nisan 1972, s. 4,10

⁷³ Metin Toker, *a.g.e.*, s. 283

⁷⁴ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 259

⁷⁵ Arsev Bektaş, *a.g.e.*, s. 88

⁷⁶ *Toplum*, sayı 2, 14 Nisan 1972, s. 11

⁷⁷ *Milliyet*, 7 Mayıs 1972

⁷⁸ *Toplum*, sayı 5, 5 Mayıs 1972, s. 5

⁷⁹ Suna Kili *a.g.e.*, s. 306

Bülent” çıkışına rağmen delegeler oylarını Ecevitçilerden yana kullanmıştı. Kurultay başkanlığı seçimini 733 oyla Sırrı Atalay kazanırken, Satırcıların adayı Hüdayi Oral 575 oy almıştı. Kurultay başkanlığı seçiminin ardından kurultay, parti meclisine 503’e karşı 709 oyla güvenini bildirmiştir.⁸⁰ “Yeni delegeler gelirse kurultayı kapattırırım” diyen İnönü’ye Genel Sekreter Kırıkoğlu aşağıdaki sözleriyle cevap vermişti: “İsmet Paşa padişah değil ki onun semavi iradelerine her zaman peki diyelim.” Kırıkoğlu’na göre ya ben ya Bülent sorunu esas sorun değildi, önemli olan şuydu; “demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyelerimi olacağız, yoksa kapıkulları mı olacağız?... Bu parti, demokrasinin ve belli hukuk kurallarının işlediği bir tüzelkişilik mi olacaktır, yoksa kanunların işlemediği bir özel mülk mü olacaktır.”⁸¹

5. Olağanüstü Kurultay’da parti başkanlığını Ecevit’in kazanacağı belli olunca, İnönü 34 yıl sonunda Genel Başkanlıktan istifasını açıklamıştır.⁸² CHP’nin 34 yıllık parti başkanı İsmet İnönü’nün istifasıyla 48 il başkanı Ecevit’in Genel Başkan olması için önerge hazırlamışlardı. Bütün bu gelişmelerin ardından 14 Mayıs 1972’de, Genel Başkanlık için adaylığını koyan başka bir partili de çıkmadığından Bülent Ecevit CHP Genel Başkanı seçilmiştir.⁸³ Seçime 1416 kurultay üyesinden 913’ü katılmış ve bu üyelerin 826’sı Ecevit için olumlu oy vermişti. Kurultay’a 503 üye katılmamış, katılanların 87’si Ecevit’e oy vermemiştir.⁸⁴

CHP’nin genel başkanının değişmesiyle tüzük değişikliği de gündeme gelmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, CHP Parti Meclisi 91 maddelik tüzüğün 90 maddesini değiştirmişti. Birinci madde hariç, 91 maddenin bazıları tamamen değiştirilmiş, bazı maddelere de ekleme ve çıkarma yapılmıştı.⁸⁵ 30 Haziran 1972’de 21. Kurultay’ın sorunsuz ve sessiz bir şekilde yapılmasından sonra⁸⁶ kurultayda tüzük değişikliği kabul edilmişti. İnönü “Ecevit’e yardımcı olmalıyız. Tüzük değişikliği partiyi kanunlarla çelişme haline getirebilir.” demiştir⁸⁷ ve kurultayın son gününde Ecevit 1085 delegeden 1032’inin oyunu alarak tekrar genel başkan seçilmiştir. İnönü dahil 52 milletvekili ve 13 senatör oylamaya katılmamıştı.⁸⁸ Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu’nun oluşturulmasından sonra da genel sekreterliğe tekrar Kamil Kırıkoğlu seçilmiştir.⁸⁹

Ecevit ve ekibinin partiye tamamen hakim olmasıyla, İnönü- Satır grubu yavaş yavaş partiden ayrılmıştır. İlk olarak CHP’li 5 parlamenter partiden istifa etmiştir.⁹⁰

⁸⁰ *Milliyet*, 8 Mayıs 1972

⁸¹ *Toplum*, sayı 6, 12 Mayıs 1972, s. 4

⁸² *Milliyet ve Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1972

⁸³ *Cumhuriyet ve Milliyet*, 15 Mayıs 1972

⁸⁴ Suna Kili, *a.g.e.*, s. 330

⁸⁵ *Milliyet*, 29 Haziran 1972

⁸⁶ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 272

⁸⁷ *Milliyet*, 2 Temmuz 1972

⁸⁸ *Milliyet*, 3 Temmuz 1972

⁸⁹ *Milliyet*, 4 Temmuz 1972

⁹⁰ *Yankı*, sayı 69, 10-16 Temmuz 1972

İnönü ise bu istifalara karşılık CHP’de kalacağını açıklamıştı.⁹¹ Fakat CHP Meclisi, 8 CHP’li parlamenterin ihracı istemiyle, tedbirli olarak Yüksek Disiplin Kurulu’na sevk edilmelerini kararlaştırırken, Parti Meclisi’ne de 25 parlamenter hakkında çeşitli cezalarla Yüksek Disiplin Kurulu’na sevk talebinde bulunulan bir rapor sunulmuştu. Ardından parlamenterlerden sekizi (Kemal Satır, Necip Mirkelamoğlu, İbrahim Sıtkı Hatipoğlu, Nurettin Özdemir, Mualla Akarca, Celal Sungur, Ali İhsan Göğüş, Orhan Kabibay) “Ortanın Solu grubunun CHP’yi Atatürkçü çizgiden saptırdığı ve Marksist ideolojiye yönelttiği” yolundaki açıklamaları nedeniyle Yüksek Disiplin Kurulu’na sevk edilmişti.⁹² Ecevit ise parti içinde daha fazla parlamenterin istifasını önlemek için, CHP’nin Marksist olmadığını açıklamıştı. Fakat CHP’de istifalar devam etmiş, Kemal Satır’ın da istifasının ardından ayrılan parlamenterlerde yeni bir parti etrafında birleşme düşüncesi doğmuştu.⁹³ İstanbul’da CHP’den 150 kişinin istifasıyla⁹⁴ İnönü, CHP’nin hükümetten bakanlarını çekmesinin* büyük bir sorumsuzluk olduğunu belirterek, 5 Kasım 1972’de, 49 yıldır içinde bulunduğu CHP’den istifa etmişti ve Cumhuriyet Senatosu’na tabii üyelik için başvurduğunu açıklamıştır. İnönü’den sonra 7 parlamenter de CHP’den ayrılmıştı. İstifa eden 35 parlamenter kendilerine “Bağımsız Halkçılar Grubu” adını vermişti. Bu grup İnönü’nün politikasını savunmuştu. Sonra Cumhuriyetçi Güven Partisi (Kemal Satır’ın ayrılıp kurduğu parti Cumhuriyetçi Parti ile Milli Güven Partisi’nin birleşerek aldığı ad) ile güçbirliğine gireceklerdi.⁹⁵

Bundan sonra da istifalar durmamış, CHP’den 18 parlamenter daha istifa etmişti.⁹⁶ Milletvekilliğinden istifa mektubunu veren İnönü⁹⁷, 16 Kasım 1972’de Cumhuriyet Senatosu’nda yemin ederek tabii üyelik görevine başlamıştı.⁹⁸

Ecevit’in genel başkan seçilmesinden sonra, cumhurbaşkanlığı seçimiyle Fahri Korutürk yedinci cumhurbaşkanı olmuş fakat cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde genelkurmay başkanlarının cumhurbaşkanı olması geleneğine karşı çıkan Parti Meclisi kararına aykırı olarak 40 arkadaşıyla beraber oy veren CHP Genel Sekreteri Kamil Kırkoğlu görevinden istifa etmiş ve yerine Orhan Eyüpoğlu seçilmişti.⁹⁹ Ferit Melen hükümetinin istifa etmesinin ardından Naim Talu hükümetinin görevi devralmasıyla, Türkiye 1973 genel seçimlerine hazırlanmaya başlamıştı.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1972

⁹² *Toplum*, sayı 16, 21 Temmuz 1972, s. 7

⁹³ *Milliyet*, 29 Temmuz 1972

⁹⁴ *Milliyet*, 12 Ağustos 1972

*Ecevit, Ferit Melen Hükümeti’nden bakanlarını çekmiş fakat 12 gün sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın isteğiyle hükümetten çekilmediğini açıklamıştır.

⁹⁵ Metin Toker, *a.g.e.*, s. 310

⁹⁶ *Milliyet*, 7 Kasım 1972

⁹⁷ *Milliyet*, 16 Kasım 1972

⁹⁸ *Cumhuriyet ve Milliyet*, 17 Kasım 1972

⁹⁹ Orhan Koloğlu, *a.g.e.*, s. 95

CHP, seçim bildirgesini hazırlarken, 1969 bildirgesini daha geliştirerek kullanmaya karar vermiştir. Bildirgede**, rejim, düzen değişikliği, hayat pahalılığı ve çareleri, gençlik eğitim sorunları ağırlıklı olarak yer almıştı.¹⁰⁰ CHP 1973 seçimlerine “sürekli bir ana muhalefet partisi” olmaktan kurtulmak, “halk iktidarını” kurmak için girdiğini açıklamıştı.¹⁰¹ Seçim çalışmalarına baktığımızda ise seçim gezilerinde Ecevit, AP’yi halka şikayet ediyor, 12 Mart ortamını oluşturmakla suçluyordu. AP’yi destekleyen Son Havadis ise CHP’de aday sıkıntısı olduğunu açıklıyordu. Aynı gün başka gazetede ise adayların fazla olduğu, 700’ü geçtiği belirtiliyordu. CHP’ye adaylık için başvuruların resmi sayısı ise 80’di. İlk müracaat sahibi Ecevit, son müracaat sahibi Genel Sekreter Orhan Eyüpoğlu’ydu.¹⁰² Partiden ayrılan İnönü ise hâlâ Ecevit’e karşıydı ve eşi Mevhibe Hanım ile damadı Metin Toker ikna etmemeydi Malatya’da CGP (Cumhuriyetçi Güven Parti) toplantısında halkı CHP’ye oy vermemeye çağıracağı söyleniyordu.¹⁰³ Seçim sürecinde bir başka önemli gelişme de DİSK’in bir bildiri ile üyelerini CHP’ye oy vermeye çağırmasıydı.¹⁰⁴

Yapılan genel seçimler sonrasında, CHP’nin en fazla oyu almasıyla, üçüncü en fazla oyu alan Milli Selamet Partisi’nin (MSP) CHP ile koalisyona gitmesi gündeme gelmiştir. Bu koalisyon konusunda, CHP ve MSP’nin sosyal politikalarını farklı görmeyen Mümtaz Soysal şu ilginç saptamayı yapmıştır:

“Küçük çiftçinin ve esnafın kooperatifleştirilmesi, bankacılık ve sigorta alanlarının yaygınlaştırılması, ortak pazar ve dış iktisadi ilişkiler birleşebilecekleri temel noktalardır.”¹⁰⁵

Ordu ise aşırı sola kayacağından korktuğu CHP ile, kesinlikle reddettiği dinci bir parti görünümündeki MSP’nin koalisyona gitmesi durumunda, durumu Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün bu koalisyona onay verip vermemesine göre düzenleyecekti. Partiler de onay almaları durumunda, orduya kendilerinin böyle olmadıklarını anlatmaya çalışacaklardı.¹⁰⁶

İlk girişimde kesin gözüyle bakılan bu koalisyona, MSP hayır demiş ve CHP’nin koalisyon teklifini reddetmişti.¹⁰⁷ Bunun üzerine cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini AP’ye vermişti. O dönemde CHP-AP koalisyonu gündeme gelmiş, fakat bu girişim de başarılı olmamıştı. Bu sefer CHP hayır demişti. CHP hükümet kurmak için girişimlerde bulunurken, CHP’den kısa bir süre önce ayrılan CHP’nin

** Akgünlere Seçim Bildirgesi

¹⁰⁰ *Yankı*, sayı 124, 30 Temmuz- 5 Ağustos 1973, s. 4

¹⁰¹ Suna Kili, *a.g.e.*, s. 349

¹⁰² *Yankı*, sayı 125, 6-12 Ağustos 1973, s. 5

¹⁰³ *Yankı*, sayı 128, 27 Ağustos- 2 Eylül 1973, s. 4

¹⁰⁴ *Yankı*, sayı 132, 24- 30 Eylül 1973, s. 9

¹⁰⁵ Mümtaz Soysal, “CHP- MSP Uzlaşması”, *Yankı* sayı 136, 22- 28 Ekim 1973, s. 5

¹⁰⁶ *Yankı*, sayı 137, 29 Ekim- 4 Kasım 1973, s. 12

¹⁰⁷ Arsev Bektaş, *a.g.e.*, s. 373

Atatürk'ten sonraki ikinci genel başkanı İsmet İnönü 25 Aralık 1973'de hayatını kaybetmişti.¹⁰⁸ Hükümet kurma görevinin tekrar Ecevit'e verilmesinin ardından Ecevit, Erbakan ile koalisyon hükümeti kurmuştu.

1974'deki Kıbrıs Harekatının başarılı geçmesinden sonra iktidara erken seçim ile daha güçlü gelmek isteyen CHP, koalisyonu bozmuştu. Fakat istediği gelişmeyi sağlayamamış, "Birinci Milliyetçi Cephe" hükümetine karşı 1975-1977 yılları arasında muhalefette kalmıştı. 1977 Genel Seçimlerinde 213 milletvekili çıkaran CHP, 21 Haziran 1977'de azınlık hükümeti kurmuştu. Fakat 3 Temmuz 1977'de hükümet güvenoyu alamamış ve düşmüştü. 21 Temmuz 1977'de kurulan "İkinci Milliyetçi Cephe" hükümetinin 31 Aralık 1977'de CHP'nin verdiği gensoru ile düşürülmesinden sonra¹⁰⁹, CHP 1978'de bağımsızlar ve bir milletvekili olan DP ile hükümet kurmuştu. Bu hükümet 1979 sonbaharına kadar görevde kalmıştı.¹¹⁰ 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra, 58 yıl, 1 ay ve 7 gün Türk siyasetinde önemli bir yer işgal eden CHP diğer partiler gibi kapatılmıştır.¹¹¹

C-Demokratik Parti

Adalet Partisi'nden ayrılan bazı parlamenterlerin kurduğu bir parti olan Demokratik Parti'nin kuruluş aşaması şöyle gelişmişti: Daha önce bahsedilen, Adalet Partisi içinde bir grup olan Bilgiççilere 1969 seçimlerinden sonra hükümette bakan verilmesi konusunda uyumsuzluğun yaşanması ve hükümet programını görüşürken Meclis ve Senato grupları ortak toplandığında 146 muhalif üyenin toplantıya katılmayı reddetmesi ayrılığın ilk bariz işareti olarak değerlendirilmişti.¹¹² "Gelenekçi milliyetçiler" olarak görülen grup, Demirel'in izlediği liberal politikaya pek sıcak bakmıyordu. Ethem Kılıçoğlu'nun "AP iktidarının doruklarında, kişisel yarar sağlamaya yönelik kirli işler döndüğü" yönündeki iddiaları ve bir grup arkadaşıyla birlikte partiden ihracının gündeme gelmesiyle, bu grup parti içinde muhalefete geçmiştir.¹¹³

1970 yılında parti disiplini bozdukları gerekçesiyle 3 milletvekili ve 1 senatörün ihraç edilmesiyle, Genel İdare Kurulu'ndaki Bilgiççi kanat (Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Cevat Önder, Ali Naili Erdem, Talat Asal, Yüksel Menderes) toplantıyı terk etmiştir.¹¹⁴ Ardından "72'ler Hareketi" olarak bilinen olay ortaya çıkmıştı. 72 AP'li milletvekili ve senatör, 17 Ocak 1970'de imzaladık-

¹⁰⁸ *Milliyet ve Cumhuriyet*, 24 Aralık 1973

¹⁰⁹ *Cumhuriyet'in 80 Yılı*, sayı: 18, 2003, s. 295

¹¹⁰ Mete Tunçay, *a.g.m.*, s. 2035

¹¹¹ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s. 72

¹¹² Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)*, Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 241

¹¹³ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, 2. Baskı, Ekim 1987, s. 461

¹¹⁴ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 242

ları ve Demirel'i rejimi tehdit eden gelişmelerle ilgili olarak suçladıkları muhtırayı, Demirel'in kendisine vermişlerdir.¹¹⁵ Bu muhtıraya Demirel "ip nereden incelmışse oradan kopsun" diyerek karşılık vermiştir.¹¹⁶

Bu iki grup arasındaki asıl anlaşmazlık tüccar-sanayici çekişmesiydi. Çünkü muhalifler toprak ağasıydılar ve yerel mütegalibeye mensuptular. Demirel'in sanayici kesimine ağırlık vermesi ise bu grubu rahatsız ediyordu.¹¹⁷ Çekişme sonucunda partide bölünmeler olsa da sanayiciler etkilerini arttırmış, 1970'de sanayicilerin lehine devalüasyon kararı alınmıştı.¹¹⁸ Demirel hükümetinin hazırladığı bütçeye muhalif 41 AP'linin ret oyu vermesiyle zaten gergin olan ipler kopmuştur.¹¹⁹

1970 yılında, bu muhalif grup, AP'den ayrılıp yeni bir parti kurmaktan söz etmeye başlamıştı. Bilgiç, ilk olarak 15 arkadaşıyla 5 Eylül 1970'de siyasi parti kuracaklarını açıklamıştır.¹²⁰ Demirel'e karşı bir soruşturma açılması önergesinin reddedilmesinin ertesini günü, 18 Aralık'ta da, Demokratik Parti'nin kuruluşu açıklanmıştır.¹²¹

DPI. Büyük Kongresini Aralık 1972'de yapmıştı. Kongre "Sağcıyız, milliyetçiyiz, demokratız" sloganıyla açılmıştı. AP'ye çatismalar hariç, kongre sakin geçmiş ve Bozbeyli tekrar genel başkan seçilmişti. AP'nin yayın organı Son Havadis gazetesi AP'ye saldırılardan yakınmış ve "Sol, CHP ve Ecevit'e çatismak adeta onların defterlerinde yoktur. AP ve Demirel'den sonra onlara sıra gelmez." diyerek haberi duyurmuştu.¹²² AP'ye eleştiriler devam etmiş, seçimler yaklaştıkça Menderes'in oğullarını ve hapisten çıkan Celal Bayar'ı yanına alan Demokratik Parti, AP için "İktidarı muhafaza edemeyenler, millettten iktidar olmayı isteyemezler." demiştir. AP ise DP'yi arkadan vurmakla ve 12 Mart'a zemin hazırlamakla suçlamıştı. Fakat DP burada kendisiyle çelişmiştir, çünkü Celal Bayar da cumhurbaşkanı iken asker müdahalesi ile iktidardan uzaklaştırılmıştı.¹²³

Seçimlerde DP, 1960 müdahalesine sık sık atıfta bulunarak, eleştirmiştir. Yassıada Yüksek Adalet Divanı üyesi, eski Yargıtay Başkanı Ferruh Adalı, AP'den aday olunca, DP "Menderes'i astıran adam AP'ye girdi" propagandası yapmıştır. Bunun

¹¹⁵ Cevat Önder, "Demokratik Parti", *CDTA*, s.2102

¹¹⁶ Cevat Önder, *a.g.m.*, s. 2102

¹¹⁷ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 243

¹¹⁸ Tefik, Çavdar, *a.g.e.*, s. 173

¹¹⁹ Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s. 461

¹²⁰ Cevat Önder, *a.g.m.*, s. 2102

¹²¹ Demokratik Parti, *72'ler Hareketi ve Demokratik Parti*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1971, s. 89

¹²² *Yankı*, sayı 93, 25-31 Aralık 1972, s. 6

¹²³ *Yankı*, sayı 125, 6-12 Ağustos 1973, s. 6

¹²⁴ *Yankı*, sayı 126, 13-19 Ağustos 1973, s. 6

ardından AP “Adalı’yı istemiyoruz” açıklaması yapmıştır.¹²⁴ Celal Bayar’ın ismi ve kişiliğiyle yapılan seçim propagandasında, DP 67 ilde seçime katılmıştı. Aday aday olmak için DP’ye 590 kişi müracaat etmişti. DP, 12 ilden 15 kontenjan adayı da göstermişti.¹²⁵

12 Mart ara döneminde hiçbir hükümette yer almayan DP, genel seçimlerde Celal Bayar’ında seçim propagandasında partinin yanında yer almasıyla, toplam geçerli oyun %11.9’unun alarak Millet Meclisi’nde 45 sandalye kazanmıştı.¹²⁶ Genel Başkan Bozbeyli, seçim sonrasında CHP ile koalisyon girmelerinin imkansız olduğunu belirtirken, AP ile bu fikrin gerçekleşebileceğini belirtmişti.¹²⁷ Fakat gelişen olaylar sonucunda muhalefette kalmayı tercih etmiştir. Bozbeyli’nin asıl düşüncesi, kurulacak bir sağ koalisyon ile AP’nin yönetim kadrosunu ele geçirmektir. Bu, AP Genel Başkanı hakkında bir tavrı TBMM Genel Kurulu’na sunduktan sonra işleyecekti. Böylece AP yönetici kadrosu dışında kalan 129 AP’li milletvekili ve 45 DP’li ve “Partiniz kapanacak siz açıkta kalacaksınız” sözleri üzerine Milli Selamet Partisi’nden gelecek olan 15-17 milletvekili ile büyük bir parti kurulacaktı. DP içinde bir başka grupsa CHP ile koalisyondan partinin kârlı çıkacağını düşünmüştü.¹²⁸

1973 Genel Seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP hükümeti, 18 Eylül 1975’de Başbakan Bülent Ecevit’in çekilmesiyle dağılmıştı. Sonra, kurulan AP, MSP, CGP ve MHP hükümeti (Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti), DP’den istifa eden milletvekillerinin (Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Talat Asal, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Kemal Ziya Öztürk, Hasan Değer, Abdullah Çilli, Ata Bodur, Sadettin Bilgiç) oylarıyla güvenoyu almıştır. DP’den istifa eden milletvekilleri AP’ye katılmıştır. 1977 Genel seçimlerinde % 1.9 oy alarak bir milletvekili çıkararak DP ¹²⁹, İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinden sonra kurulan CHP - Bağımsızlar hükümetinde yer almıştır.¹³⁰ Hükümet Aralık 1979’a kadar görevde kalmıştır. Demokrat Parti 12 Eylül 1980 müdahalesinde diğer partiler gibi kapatılmıştır.

D- Milli Güven Partisi

Ortanın solu politikası ile seçime giren ve 1965 seçimlerini kaybeden CHP’de gruplaşmalar meydana gelmişti. Ortanın Solu grubu, ortanın solu politikasıyla halkla daha yakın bağ kurmayı ve daha soldaki partilere (özellikle TİP) kayabilecek tabanı çekmeyi düşünüyordu. Böylece soldaki diğer seçeneklere de bir duvar örülecekti. Bu görüşü Ecevit grubu sunmuştu. Ortanın Solu politikasına muhalif grup ise bu-

¹²⁵ *Yankı*, sayı 129, 3-9 Eylül 1973, s. 11

¹²⁶ Cevat Önder *a.g.m.*, s. 2103

¹²⁷ *Yankı*, sayı 136, 22-28 Ekim 1973, s. 5

¹²⁸ *Yankı*, sayı 138, 5-11 Kasım 1973, s. 8

¹²⁹ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Şubat, 1978, s. 242

¹³⁰ Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s. 264

¹³¹ Tevfik Çavdar, *a.g.m.*, s. 2032

nu sadece bir strateji olarak görüyordu. Bu grubun başını Turhan Fevzioğlu, Kemal Satır, Ferit Melen, Orhan Öztrak çekiyordu.¹³¹ İki grup arasındaki sürtüşmede “CHP sosyalist değildir” ifadesinin parti meclisi bildirisine konulmasını isteyen Turhan Fevzioğlu ve 7 arkadaşı¹³² “8’ler olayını” başlatmıştı. 63 parlamenter de bu grubu desteklemişti. İnönü’nün de Ecevit grubundan yana tavır almasıyla da 1967’de Turhan Fevzioğlu ve 48 parlamenter CHP’den ayrılmıştı.¹³³

12 Mayıs 1967’de kurulup, 1980’e kadar genel başkanlığını Turhan Fevzioğlu’nun yaptığı Güven Partisi ilk büyük kongresini 1-2 Mart 1968’de yapmıştı.¹³⁴ Sloganı “huzur, hürriyet, refah”, amblemi “yiğitlik, hizmet, iman” işareti olarak ifade edilen koçu seçen parti, temel olarak şu ilkeleri benimsemişti: 1-Demokratik rejim 2-Anayasa düzeni 3-Milli bütünlük ve beraberlik 4-Sosyal adalet ilkesi 5-Devlet ile özel teşebbüsün ahenkli çalışmasıyla oluşacak karma ekonomik sistem 6-İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmanın başarısı için toprak ve tarım, vergi, idare ve kamu iktisadi teşebbüsleri ve sosyal hizmetler alanında yapılacak temel reformlar.¹³⁵

1969 seçimlerinde oyların %6,5’ini alarak Millet Meclisine 15 milletvekili sokan Güven Partisi; Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi gibi gücünü yitirmiş partilerden milletvekillerinin katılımlarının ardından, 29 Ocak 1971’de adını Milli Güven Partisi olarak değiştirmiştir.¹³⁶

12 Mart ara döneminde I. ve II. Nihat Erim hükümetlerine bakan veren partinin üyesi Ferit Melen de, Nihat Erim’den sonra bu dönemde başbakanlık görevinde bulunmuştur. Ferit Melen hükümeti 1973 cumhurbaşkanlığı seçimi sonuçlanıp, Fahri Korutürk cumhurbaşkanı seçilince istifa etmiştir. Milli Güven Partisi, Cumhuriyetçi Parti ve bağımsızlarla birleşerek¹³⁷ Cumhuriyetçi Güven Partisi ismini almıştır.¹³⁸

II- 12 Mart Ara Döneminde Kapatılan Partiler ve Faaliyetleri

A- Türkiye İşçi Partisi

1960 darbesinden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in, Türkiye’de bir sosyalist partinin kurulmasının yararlı olacağını belirtmesi sonrasında¹³⁹, TİP 13 Şu-

¹³² Turhan Fevzioğlu, Orhan Öztrak, Ferit Melen, Fehmi Alpaslan, Süreyya Koç, Turhan Şahin, Coşkun Kırca, Emin Paksüt

¹³³ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 227

¹³⁴ Turhan Fevzioğlu, “Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *CDTA*, 8. Cilt, s. 2041

¹³⁵ Muzaffer Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, Geçiş Yayınları, İstanbul, Kasım 1973, s. 307

¹³⁶ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1971

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1973

¹³⁸ *Cumhuriyet*, 4 Mart 1973

¹³⁹ Nursen Mazıcı, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, 1. Baskı, Kasım 1989, s. 147

bat 1961'de bir grup sendikacı (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği üyeleri) tarafından kurulmuştu.¹⁴⁰ Parti kurulduğunda, genel başkanlığa Avni Erakalın, genel başkan vekilliğine Kemal Türker, genel sekreterliğe Şaban Yıldız, parti saymanlığına da Rıza Kuas seçilmişti.¹⁴¹ Bir süre sonra partinin bu kurucuları, 8 Şubat 1962 tarihinde yaptıkları basın toplantısıyla Mehmet Ali Aybar'ı partiye genel başkan olarak seçtiklerini kamuoyuna duyurmuşlardı.¹⁴² Kuruluşu başlangıçta ilgi çekmeyen TİP'te, genel başkanlığa 9 Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar getirilmişti. 1960'da kurulan diğer bir parti, Türkiye Sosyalist Partisi'nin ve Niyazi Ağırnaslı adlı senatörün TİP'e katılmasıyla aydın kesimden birçok kişi TİP'e üye olmuştu. İlk büyük kongresini 9-10 Şubat 1964'te yapan parti, 1965'de yapılan genel seçimlere 51 ilde katılmış ve toplam oyların %3'ünü (276 bin oy) alarak, on beş sandalye kazanmıştı.¹⁴³ TİP hiçbir genel seçimde oyların %3'ünden fazlasını alamasa da ve hükümete koalisyon ortağı olarak giremese de, siyasal hayatta önemi, öteki partileri ideolojik açıdan kendilerini tanımlamaya itmesinden doğmaktadır.¹⁴⁴

1966'da TİP'de bölünmeler olmuştu. Mehmet Ali Aybar Türkiye'nin demokratik olarak yapılacak bir sosyalist devrime hazır olduğunu düşünürken, Türk işçilerine bu konuda güvenmekteydi. Mihri Belli ise Türkiye'nin Asyalı bir toplum olduğuna, proletaryanın zayıf olduğuna ve devrimin ancak aydın-subay birlikteliğiyle gerçekleşeceğine inanıyordu. Belli'nin düşüncesi "Milli Demokratik Devrim" ismiyle anılmıştır.¹⁴⁵

1969 seçimlerinde %2.7 oy oranı ile 1965 seçimlerinden daha az oy alarak Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas'ı milletvekili çıkaran TİP de oluşan bölünmeler daha hissedilir olmuştu ve genel başkan bir anlamda yalnız kalmıştı. Aybar'ın Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgalini kınaması gerçekleşen parti içi bölünmede ise daha sonra TİP genel başkanlığı ele geçirecek Boran- Aren gruplaşması doğmuştu.¹⁴⁶ Nitekim, bu bölünmenin ardından TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar 15 Kasım 1969'da istifa etmişti. İstifanın ardından genel başkanlığa Mehmet Ali Aslan getirilmişti. Mehmet Ali Aslan'ın da 20 Aralık 1969'da Genel Yönetim Kurulu'nun toplanmasını sağlayamadığı gerekçesiyle istifasının ardından, Şaban Yıldız genel başkan seçilmişti. 29-31 Ekim 1970 tarihinde, TİP'in 4. Kongre'sinde ise Genel Başkanlığa Behice Boran getirilmişti. Boran Türkiye'de bu göreve gelen ilk kadın siyasetçiydi. Yeni

¹⁴⁰Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", *CDTA*, 8.cilt, s.2120; Sadun Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, Cem/Kültür Yayınevi, 1. Baskı, Kasım 1993, s. 31

¹⁴¹ Sadun Aren, *a. g. e.* s. 31

¹⁴² Sadun Aren, *a. g. e.* s. 39

¹⁴³ Murat Belge, *a.g.m.*, s. 2122; *Toplum* sayı 60, 8 Haziran 1973, s. 16

¹⁴⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çeviren: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 359

¹⁴⁵ Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Mayıs 2002, s. 7-9

¹⁴⁶ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 371

yönetim partiden “Milli Demokratik Devrim”cileri tasfiye kararı almış ve genelge yayınlamıştı. Ardından birçok kişi partiden ayrılmıştı.¹⁴⁷

TİP yöneticileri 4. Büyük Kongre’de komünizm ve Kürtçülük propagandası yaptıkları iddiasıyla Ankara Sorgu Savcılığı’nda ifade vermişlerdi. Ayrıca Ankara Basın Savcısı, TİP Genel Başkanı Behice Boran’la Merkez Yürütme Kurulu üyeleri hakkında cumhurbaşkanına hakaret ettikleri gerekçesiyle kovuşturma açmıştı.¹⁴⁸ Mahalli Savcılıklar ve Ankara Savcılığı TİP’in kongresinde ve bazı yayınlarında suç unsuru bulunduğu gerekçesiyle soruşturmalar açmış, bunun sonucunda değerlendirmeler yapılmış, parti yöneticileri hakkında dava açılırken, ilgili belgeler Cumhuriyet Savcılığına gönderilmişti. Başsavcılık da gönderilen belgeler ışığında TİP’in kapatılması için Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştu.¹⁴⁹ Cumhuriyet Başsavcısı Hikmet Gündüz, TİP’in bölücülük yaptığını, TİP kongresinde doğu sorununun bölücü bir faaliyet olarak ele alındığını belirtmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca açılan davada, TİP’in kongrede “Faşizme Hayır”, “Faşizme Karşı Birleşelim” başlıklı bildirimleriyle Kürtçülük propagandası yaptığı iddia edilmişti.¹⁵¹

Açılan dava sonucunda Anayasa Mahkemesi TİP’in kapatılmasını oybirliğiyle kabul etmiştir.¹⁵² TİP’in Anayasa Mahkemesi’nce kapatılmasının ardından, mallarına el konulmuş, TİP Yönetim Kurulu’nda üye olarak bulunan 41 kişinin 5 yıl süre ile siyasi parti kuramayacakları ve bu süre içinde parti listelerinden bağımsız aday da gösterilemeyecekleri kararlaştırılmıştır.¹⁵³

Rus Anayasası ile TİP’in tüzüğü arasında benzerlik olduğunu iddia eden Savcı Binbaşı Mustafa Denizli, Behice Boran ve arkadaşlarının 4 ayrı suçtan cezalandırılmalarını istemiştir.¹⁵⁴ Ardından TİP’in bazı yöneticileri hakkında Ankara 3 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi’nce dava açılmıştır. Dava 19 Ağustos 1971’de görülmeye başlanmıştır.¹⁵⁵ Ankara 3 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi’nde görülen davanın ilk duruşmasında, sanıklar mahkeme heyetinin kişiliklerine güvenlerinin olduğunu fakat mahkemenin kuruluşu bakımından itirazları olduğunu ve işlendiği iddia edilen suçların sıkıyönetimin ilanından önce gerçekleştiğini belirte-

¹⁴⁷ Artun Ünsal, *a.g.e.*, s.13; Sadun Aren, *a.g.e.*, s. 136

¹⁴⁸ *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1971

¹⁴⁹ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1971

¹⁵⁰ *Milliyet*, 15 Haziran 1971

¹⁵¹ *Yankı*, sayı 22, 26 Temmuz- 1 Ağustos 1971, s.8

¹⁵² E.S. 1971/3 (Siyasi Parti-Kapatma), K.S.: 1971/3, K.T.: 20.07.1971., *Anayasa Mahkemesi Karar Dergisi*, sayı: 9, s. 80-131

¹⁵³ *Milliyet*, 22 Temmuz 1971

¹⁵⁴ *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1971

¹⁵⁵ Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s. 226

rek mahkemenin görevsizlik kararı vermesini istemişlerdir.¹⁵⁶ Mahkeme görevsizlik kararını reddetmiştir.¹⁵⁷

Askeri savcılık “Komünizm, marksizmin (bilimsel sosyalizmin) ideolojisi ve kabul ettiği nihai bir toplum şeklidir. Marksist görüşün sadece bir iktisadi doktrin olmayıp aynı zamanda siyasi doktrini de vardır. Bu doktrinin esası hükümeti zorbacı ve ihtilalcidir. Bu doktrin hiçbir zaman demokratik değildir. Baskı ve terör ile hürriyet bir arada bulunamaz” gerekçesiyle TİP yöneticilerinin cezalandırılmasını istemiştir.¹⁵⁸ Mahkeme Başkanı Albay İzzettin Avlar’ın karara muhalif kalmasına rağmen, duruşma yargıcı Suha Umurhan ile üye yargıç Tahsin Özer’in kararıyla, Boran ile 11 TİP’li serbest bırakılmıştır. Askeri savcı, Ejder İme, Mehmet Tuncel, Oral Çalışlar ve Erdal Orhan’ın tahliyelerini istemiş, diğerlerinin tahliye kararına katılmamıştır.¹⁵⁹ Tahliye kararının ardından Ankara 3 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi tekrar Boran ve 19 arkadaşı hakkında tutuklama kararı vermiştir. Mahkeme, “Devam eden bir duruşmanın taliki veya tehiri bahis konusu olduğu zaman mahkeme, ağır cezalı mevattan yargılanan sanıkları tutuklayabilir.” hükmü¹⁶⁰ ve tutuklu bulunanla, serbest bırakılan sanıklar arasında eşitlik için tekrar tutuklama kararı almıştır.¹⁶¹

Tahliye ve tutuklama kararlarının ardından Savcı İlhan Şenel sanıklara 1-15 yıl arasında değişen cezalar verilmesini istemiştir. Duruşmada Ejder İme, Mehmet Tuncer, Savaş Al tahliye edilmişlerdir.¹⁶² Boran ise duruşmada 75 sayfalık savunmasını okumuştur.¹⁶³ TİP’li sanıkların avukatları ise toplu bir savunma yapmışlardır.¹⁶⁴

TCK’nun 141. maddesi uyarınca Behice Boran, Şaban Erik, Sait Çiltaş, Sadun Aren, Adil Özkol, Osman Sakalsız, Yalçın Cerit, Nejat Ökten, Turgut Kazan, Can Açıkgoz, Bekir Yenigün, Yavuz Ünal, Hüsamettin Güven 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmışlardı. Fakat Şaban Erik, Sait Çiltaş , Adil Özkol, Sadun Aren ve Bekir Yenigün mahkemedeki iyi hallerinden, ceza indirimiiyle 12 yıl 6 ay cezaya mahkum edilmişlerdi. Sanıklar amme hizmetinden de mahrum edilmişlerdi.¹⁶⁵ Ardından Ankara 3 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi gerekçeli kararını açıklamıştır.¹⁶⁶ Askeri Yargıtay İkinci Dairesi ise 3 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi’nin verdiği kararı onaylamıştır.¹⁶⁷

¹⁵⁶ *Milliyet*, 20 Ağustos 1971

¹⁵⁷ *Milliyet*, 21 Ağustos 1971

¹⁵⁸ *Yankı*, sayı 111, 30 Nisan- 6 Mayıs 1973, s. 14

¹⁵⁹ *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1971

¹⁶⁰ *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1972

¹⁶¹ *Yankı*, sayı 111, 30 Nisan- 6 Mayıs 1973, s. 14

¹⁶² *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1972

¹⁶³ *Savunma*, Sosyalist Yayınları, İstanbul, Ekim 1992, s.157; *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1972

¹⁶⁴ *Toplum*, sayı 60, 8 Haziran 1973, s. 20

¹⁶⁵ *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1972; *Toplum*, sayı 60, 8 Haziran 1973, s. 20

¹⁶⁶ *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1972

¹⁶⁷ *Yankı*, sayı 111, 30 Nisan -6 Mayıs 1973, s. 14

İngiltere’de yayınlanan The Guardian gazetesi, mahkumiyet kararı verilen TİP’li yöneticiler hakkında bir yazı yayınlamıştır. TİP’li yöneticilere verilen cezaları şiddetle eleştiren gazete, bu durumu insan haklarının ihlali olarak görmüştür.¹⁶⁸ Hapis cezası alan parti yöneticileri 1974 Af Yasasıyla serbest bırakılmıştır.¹⁶⁹

B- Milli Nizam Partisi

Milli Nizam Partisi 26 Ocak 1970’de, 1969 genel seçimlerinde Konya’dan Bağımsız olarak seçilen Necmettin Erbakan ve 17 arkadaşı tarafından kurulmuştur.¹⁷⁰ Adalet Partisi’nin uyguladığı politikalara bir tepki şeklinde, küçük girişimcinin desteğiyle kurulan partinin liderliğini Necmettin Erbakan üstlenmişti.¹⁷¹

Kuruluşundan sonra MNP, Erbakan ve AP’den ayrılan Isparta milletvekili Hüsamettin Akmumcu ve Tokat milletvekili Hüseyin Abbas ile TBMM’de temsil edilmişti.¹⁷² İslamcı bir söylemin hakim olduğu parti programının yanı sıra, kuruluş beyannamesinde MNP “Milletimizi karışık ve karanlık devrelerden sonra aydınlığa götürecektir, onu parlak tarihi yörüngesi üzerine yeniden oturtmak için ateşlenen güçlü füzedir” cümlesine yer verilmişti.¹⁷³ Sonra kapatma davasında da yer alan şu sözlerle Erbakan MNP’nin farkını şöyle açıklamıştır: “Solu temsil eden CHP, kozmopolitik masonluğu temsil eden AP ve bin yıllık milli yolu temsil eden MNP”. Kurulalı çok fazla olmamasına rağmen, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, Anayasa ve Siyasi Parti-ler Kanunu’nun laikle ilgili hükümlerine aykırı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle MNP aleyhine kapatma davası açmıştı. Partiyi 13 avukatın savunması yanında, davanın usulsüz ve hukuki değil, siyasi olduğu yönündeki iddialar reddedilerek davanın devamına karar verilmiştir.¹⁷⁴

İddianamede Erbakan’ın 24 farklı konuşması, MNP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Aksoy’un 4 konuşması, Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Abbas’ın 9 konuşması, Genel Başkan Yardımcısı Hüsamettin Akmumcu’nun 4 konuşması, Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Tefvik Paksu’nun 4 konuşması, Umumi Katip Süleyman Arif Emre’nin 4 konuşması, Genel İdare Kurulu üyesi Fehmi Cumalıoğlu’nun 4 konuşması, Milli Nizam Marşı’nın son kıtası “Herkes duyacak bilecek, Saklanmaz gayri bu gerçek, Yaprak yaprak çiçek çiçek, Tek yol İslam yazacağız.”, MNP Birinci Büyük Kongresi’nin aziz milletimize beyannamesi, Milli Nizam Ahdi, Erbakan’ın yazdığı eserler kapatma için delil olarak gösterilmiştir.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Murat Belge, *a.g.m.*, s. 2131

¹⁷⁰ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, Metis Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 1990, s.215

¹⁷¹ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı”*, Alan Yayıncılık, 1. Baskı, Mart 1985, s. 98

¹⁷² <http://www.belgenet.com/parti/mnp> (Alınma Tarihi:22.07.2002)

¹⁷³ Ruşen Çakır, *a.g.e.*, s. 216

¹⁷⁴ *Milliyet*, 9 Nisan 1971

¹⁷⁵ <http://www.belgenet.com./dava/mnp> (Alınma Tarihi: 22.07.2002)

Anayasa Mahkemesi, Milli Nizam Partisi'nin 20.05.1971'de kapatılmasına karar vermiştir. MNP yöneticileri ise herhangi bir ceza almamıştır.¹⁷⁶

III- 12 Mart Ara Döneminde Kurulan Partiler

A-Milli Selamet Partisi

MNP 'nin devamı olan Milli Selamet Partisi, 11 Ekim 1972 tarihinde Süleyman Arif Emre tarafından Ankara'da kurulmuştu. 14 Ekim 1973 seçimlerine Süleyman Arif Emre başkanlığında giren MSP, seçimin hemen ardından 20 Ekim 1973'te genel başkanlığa Necmettin Erbakan'ı getirmişti. İdeolojik açıdan 1948'de Demokrat Parti'den ayrılan Millet Partisi, 1971'de kapatılan Milli Nizam Partisi ve o dönemde son olarak Milli Selamet Partisi, batıya açılmayı sadece teknolojik yönden kabul etmiş, Batı medeniyetini kabul etmemişti.¹⁷⁷ Türkiye'nin sanayileşmesini en önemli konu olarak gören MSP, sanayileşmede "ağır sanayi hamlesi" sloganıyla dikkatleri çekmiştir.¹⁷⁸ CHP'yi "sol görüş", AP'yi "liberal ya da renksiz görüş" olarak gören MSP, kendinin Türk kültür medeniyetine dayandığını belirterek, programını ve felsefesini "milli görüş" olarak sunmuştur.¹⁷⁹

Genel seçimlere hazırlık aşamasına bakıldığında MSP'de seçim gezilerinde Genel Başkan Süleyman Arif Emre'den ziyade Erbakan'ın konuşmaları beklenmişti. Seçim gezilerinde Erbakan'ın özellikle üzerinde durduğu konu "renksiz AP" ile "solcu CHP'nin" baş başa verip ülkeyi buhrana sürükledikleriydi. Erbakan seçim gezilerinde "3 ay sıkı çalışıp, 600 yıl milletimizi rahat ettireceğiz" diyerek iddialı bir şekilde iktidara talip olduğunu açıklamıştır.¹⁸⁰

Beklenenden fazla bir başarıyla genel seçimlerden üçüncü parti olarak çıkan MSP, CHP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. CHP- MSP koalisyonunun bozulmasından sonra Milli Selamet Partisi AP, MHP ve CGP'nin kurduğu Birinci Milliyetçi Cephe hükümetinde yer almıştı. 31 Mart 1975'de Demirel başbakanlığında kurulan hükümet, 12 Nisan 1975'de güvenoyu almıştır. MSP'nin içinde bulunduğu hükümet 1977'de dağılmıştı. 1977 Genel Seçimlerinde 24 milletvekili çıkaran MSP, Demirel'in kurduğu İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinde de (AP, MSP, MHP) bulunmuştu.¹⁸¹ 12 Eylül 1980 müdahalesiyle MSP de kapatılmıştır.

B- Cumhuriyetçi Güven Partisi

Cumhuriyetçi Güven Partisi; Milli Güven Partisi, Cumhuriyetçi Parti ve bağımsızların oluşturduğu bir partidir. Genel Başkanlığını Turhan Fevzioğlu'nun yaptığı Güven

¹⁷⁶ Ali Yaşar Sarıbay, *a.g.e.*, s. 106

¹⁷⁷ Binnaz Toprak, "Milli Selamet Partisi", *CDTA*, s. 2104

¹⁷⁸ Ali Yaşar Sarıbay, *a.g.e.*, s. 122

¹⁷⁹ Binnaz Toprak, *a.g.m.*, s. 2105

¹⁸⁰ *Yankı*, sayı 125, 6-12 Ağustos 1973, s. 6

¹⁸¹ Ali Yaşar Sarıbay, *a.g.e.*, s. 196

Partisi, 1967'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılmış parlamenterlerin kurduğu bir partidir. Cumhuriyetçi Parti'nin kuruluşuna bakılacak olursa, Cumhuriyet Halk Partisi'nde Ecevit'in genel başkan seçilmesiyle Ecevit'e karşı olan gruplar partiden ayrılmaya başlamışlardı. Ecevit'in karşısında olduğu düşünülen ve 8'ler olarak anılan Satır ve grubu, ihraç istemiyle Yüksek Disiplin Kurulu'na sevk edilince partiden istifa etmişlerdir.¹⁸²

4 Eylül 1972'de, Cumhuriyet'in ilanından beri kurulan 69. parti olan Cumhuriyetçi Parti, genel başkan olarak Kemal Satır'ı seçmişti.¹⁸³ Satır, kurulan bu partinin "sosyal adalet ve sosyal güvenliğe dayalı, Atatürk milliyetçisi, reformcu ve sosyal devleti savunan ilerici bir kuruluş olduğunu" belirtmişti. Ayrıca üzerinde durduğu diğer önemli husus da Cumhuriyetçi Parti'nin sosyalist bir parti olmadığı idi. CHP'den ayrılış nedenlerini açıklayarak, Ecevit'i suçladığı konuşmasında siyasi hayatta seçimin Anayasa'nın belirlediği usul ve sürede yapılmasını istemişti.¹⁸⁴

Birkaç ay Cumhuriyetçi Parti ismiyle siyasette yer alan parti, 19 Şubat 1973'de Milli Güven Partisi ve TBMM'deki bağımsızlarla birleşme kararı almıştı.¹⁸⁵ Bu birleşme sonucunda partinin adı Cumhuriyetçi Güven Partisi olmuştu.¹⁸⁶ Yapılan ortak kongrede Turhan Fevzioğlu oybirliği ile genel başkanlığa, Kemal Satır genel başkan yardımcılığına ve partiye yeni katılan grupların ileri gelenleri üst kademe yöneticiliklerine getirilmişlerdi.¹⁸⁷ Sağ kanattan bir parti olarak görülen CGP, 1973 genel seçimlerine hazırlanırken, o dönemde hükümette ortaklık ettiği AP'den ziyade CHP ile mücadele etmişti.¹⁸⁸ Fevzioğlu partisini "orta direk", "atom çekirdeği" olarak nitelendirirken, şiddetle eleştirdiği CHP'yi komünistlikle ve anarşistlikle suçlamıştı.¹⁸⁹ Parti 14 Ekim 1973 seçimlerinde %6,6 oy oranıyla, 13 milletvekili ve 9 senatör çıkarmıştı. Bu oy oranıyla beşinci parti durumunda idi.¹⁹⁰ 1973 seçimlerinden sonra kurulan CHP- MSP hükümetinin bozulmasının ardından kurulan Birinci Milliyetçi Cephe hükümetinde yer alan CGP, 1977 Genel Seçimlerinde ancak 3 milletvekili çıkarabilmişti. Muhalefette kalan ve bir anlamda siyasi sahneden silinen parti, 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra diğer partiler gibi kapatılmıştır.¹⁹¹

¹⁸² *Milliyet*, 20 Temmuz 1972

¹⁸³ *Toplum*, sayı:23, 8 Eylül 1972, s. 7; *Cumhuriyet ve Milliyet*, 5 Eylül 1972

¹⁸⁴ *Cumhuriyet ve Milliyet*, 5 Eylül 1972

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1973

¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1973

¹⁸⁷ Turhan Fevzioğlu, *a.g.m.* s. 2042

¹⁸⁸ *Yankı*, sayı:124, 30 Temmuz-5 Ağustos 1973, s. 5

¹⁸⁹ *Yankı*, sayı:135, 15-21 Ekim 1973, s. 8

¹⁹⁰ *Yankı*, sayı:136, 22-28 Ekim 1973, s. 4

¹⁹¹ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 333

Değerlendirme

Türk siyasi hayatında 27 Mayıs 1960'dan sonraki ikinci büyük kırılma noktası olan "12 Mart 1971 Muhtırası", ordunun doğrudan iktidara el koymadığı ve parlamentoyu kapatmadığı, fakat ülkeyi yönettiği ve istediği reformlar ile gelişmelerin gerçekleşmesi için yoğun uğraş verdiği bir dönemdir. 1965 ve 1969 genel seçimlerinde en çok oy alan Adalet Partisi'nin iktidardan uzaklaştırıldığı bu ara dönem 1973 cumhurbaşkanlığı seçimiyle düzelen dönemin ardından gelen 1973 genel seçimi ile kronolojik olarak bitirilebilir.

Bu dönemde garip gelebilecek bir şekilde iktidardan uzaklaştırılan Adalet Partisi, ara dönemdeki hükümetlere bakan vermiştir. Görünen o ki burada amaç, demokratik hayatın tekrar işleme için yapılacak olan genel seçimlere kadar ordu ile iyi geçinmektir. Ancak aynı Demirel, 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ordunun adayını kabul etmeyerek, halka ara dönem hükümetlerine bakan desteği vermesinin stratejik olduğunu göstermiş, bir anlamda kendisini iktidardan uzaklaştıran ordu-
dan 12 Mart Muhtırası'nın karşılığını almıştır.

CHP ise 12 Mart Muhtırası'ndan ziyade kendi iç çalkantılarıyla meşgul olmuştur. "Ortanın solu" söylemi sonrasında partide meydana gelen kutuplaşmalar parti içinde bölünmelere neden olmuştur. İsmet İnönü'nün yanında "ortanın solunu" destekleyen Ecevit, zamanı gelince partide daha da ön plana çıkmış, kendi oluşturduğu bir grup sayesinde (Mülkiyeliler Grubu), parti genel başkanlığına İsmet İnönü'den sonra oturmayı başarmıştır. Bu süreçte 1973 genel seçimlerinde başarı elde ederek, seçimden birinci parti olarak çıkan CHP, kendi ideolojik yönelimiyle bağdaşmayan MSP ile koalisyon kurabilmiştir. MNP'nin kapatılmasından sonra kurulan MSP de üyeleri ve izlediği politikalarla MNP ile aynı olmasına rağmen, siyasi yaşamda herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmamış ve iktidar ortağı olma imkânını bile yakalayabilmiştir. Anayasada kapatılan bir partinin devamının kurulmayacağı yer almasına rağmen MSP, AP'nin oylarını bölüp Türk siyasi hayatındaki etkinliğini kısmen azaltmıştır.

MNP'den sonra kapatılan TİP'in "Kürtçülük ve bölücülük" yaptığı iddia edilmiştir. 1961'de kurularak, 1965 genel seçimlerinde Millet Meclisi'ne 15 üye sokmayı başaran TİP'in, sol örgütlerin Türkiye açısından zararlı faaliyetlerini artırdıkları bir dönemde, bu örgütlerin meşrulaşmalarını ve yasallaşmaları engellemek amacıyla kapatılmış olabileceği düşünülmektedir. Çünkü TİP içinde yaşanan bölünmeler sonucunda oluşan "Milli Demokratik Devrimciler" in beş gruba bölünmesiyle THKO, THKP-C gibi örgütler oluşmuştu. Sonuçta TİP üyeleri yargılanmışlar, çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bu kişiler, sol örgütleri destekledikleri öne sürülen CHP'nin koalisyon hükümeti döneminde 1974 yılında çıkarmış olduğu "Af Kanunu" ile serbest bırakılmışlardır.

CHP'den ayrılanların kurduğu Milli Güven Partisi, ara dönemde hükümetleri desteklerken, AP'den ayrılanların 1969 yılında kurdukları Demokratik Parti hiç-

bir hükümete katılmayıp, bu dönemde alınan kararlara muhalefet etmeyi seçmiştir. CHP'den sadece MGP adıyla bir parti çıkmamış, İnönü'nün yanında yer alan Kemal Satır, parti genel başkanlığına Ecevit gelince, grubuyla partiden ayrılmış ve CP'yi kurmuştur. CHP'de ilk gruplaşmada farklı kanatlarda olan MGP ve CP üyeleri ilginçtir ki, daha sonra CGP altında birleşerek, yeni bir parti kurmuşlardır.

Ara dönemin belki de en önemli konularından biri olan 1973 cumhurbaşkanlığı seçimi, ordunun adayını seçmeyen AP'liler için kendi tabirleriyle başarı ile neticelenmiştir. CHP, eski Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler ismine bir itirazı olmadığını söylerken birbirine muhalefet eden bu iki parti, cumhurbaşkanlığı seçiminde siyasi gelecekleri açısından beraber hareket etmişlerdir. Bu birlikte hareket etme durumunda bile CHP içinde Kırıkoğlu grubu ordu ile ilişkisini devam ettirmiş, AP ile de diyalogunu kaybetmemiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçiminde DP, aday olan kendi genel başkanı Ferruh Bozbeyli'yi desteklemiştir. MGP ise kimin seçileceğinden ziyade, Ferit Melen başkanlığındaki hükümetin akibetinin ne olacağı ile ilgili tartışmaların içinde bulunmuştur.

12 Mart 1971'den, 1973 genel seçimlerine kadar süren bu ara dönemde diğer darbelerden farklı olarak ordunun tamamen siyasi hayata el koymaması, dolayısıyla siyasi partilerinde faaliyetlerine devam etmesiyle bu dönem kısa sürmüştür. İstenen reformların uygulanabilmesi veya uygulanamaması göz önüne alınırsa, muhtıra verilmesine neden olan asıl sebebin giderilememesinden dolayı ordu, istediği amaca ulaşamamış, fakat muhtıranın 3. maddesini de işletmemiştir. Ancak bu gelişmelerin Türkiye'deki darbeler silsilesinde 12 Eylül 1980 darbesinin nedenlerini oluşturmuş olduğu da düşünülebilir. Bu durum, 27 Mayıs 1960 darbesinin sonuçlarının, 12 Mart 1971'in nedenleri, 12 Mart 1971 muhtırasının sonuçlarının da 12 Eylül 1980'in nedenleri olduğu bir "zincirleme olaylar" içerisinde değerlendirilirse, bu kısa dönemde yapılan veya yapılamayan reform çabalarının, Türk siyasi hayatını her on yılda bir çıkmaza sürüklenmesine sebep olabilecek büyüklükteki sorunlar doğduğu düşünülebilir.